

Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ DE ADMINISTRANDO IMPERIO¹

Τὸ σύγγραμμα τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅπερ εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «De administrando imperio», διέσωσε σπουδαίας ἀπὸ ἱστορικῆς, λαογραφικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀπόψεως πληροφορίας περὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 9^{ον} καὶ 10^{ον} αἰῶνα καὶ ἀποτελεῖ πολυτίμον πηγὴν, ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῶν Ῥώσ (= Ῥώσσω), Τοῦρκων (= Οὐγγρων), Πατζινακιτῶν (= Πετζε- νέγων), Σέρβων (= Σέρβων) καὶ Χρωβάτων (= Κροατῶν).

Οἱ ἱστοριογράφοι ἤδη τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιῶσι τὸ πλούσιον ἱστορικὸν ὕλικόν αὐτοῦ, ὅπερ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἴλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ τῶν γλωσσολόγων, οἵτινες ἐπὶ τοῦ παρόντος δραστηρίως κατὰ- γίνονται εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐν αὐτῷ διασωθέντων Σλαβικῶν, Τουρκικῶν καὶ Οὐγγρικῶν κυρίων ὀνομάτων². Λυπηρὸν μόνον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι μέχρι τοῦδε ἔλλειπει μία κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ πολυτίμου τούτου συγγράμματος.

Οἱ Οὐγγροι φιλόλογοι κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐπεχείρησαν προκαταρκτικὰς ἐρεῦνας ὡς πρὸς τὴν διασάφησιν τῆς χειρογράφου παραδόσεως, ὡς ὁ R. Várgi³ καὶ ὁ μακαρίτης V. Pecz⁴, ὁ δὲ αἰόδιμος Ἄγγλος ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος J. B. Burgy πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀναγγεῖλαι νέαν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσῃ συλλογῇ «Byzantine Texts». Δυστυχῶς ἡ ἔκδοσις αὕτη δὲν ἐπραγματοποιήθη, ὁ δὲ Burgy ἐδημοσίευσεν μόνον τὰ Νοτιοσλαβικὰ κεφάλαια, χωρὶς ὅμως νὰ μεταχειρισθῇ νέον χειρόγραφον ὕλικόν⁵.

¹ Ἀνακοίνωσις, γενομένη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ α' τμήματι τοῦ I' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1930.

² Πρὸβλ. τὰς σχετικὰς ἐρεῦνας τοῦ P. Skok, J. Németh, J. Melich κτλ.

³ Jelentés Constantinus Porphyrogennitus De administrando imperio czimü munkájának kéziratáról, Akadémiai Értesítő 6 (1895) 710-712 καὶ ἐν τῇ λατινικῇ εἰσαγωγῇ αὐτοῦ τῇ διὰ τὴν νέαν ἔκδοσιν τῶν Νοτιοσλαβικῶν κεφαλαίων γραφείσῃ, ἡ ὁποία ὅμως μέχρι τοῦδε δὲν ἐδημοσιεύθη, ἀλλ' εὕρισκται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ ἐν Βουδαπέστῃ Ἑθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθμὸν 12. Quart Graec. (ἴδε τὰ φύλλα 7-10).

⁴ Byzantinische Zeitschrift 6 (1897) 590, Századok 37 (1903) 160-167 καὶ ἐν ταῖς ἀνεκδότοις παραδόσεσι αὐτοῦ, τὰς ὁποίας ἔκαμε ὁ μακαρίτης ἐπανειλημμένως ἐν τῷ ἐν Βουδαπέστῃ Πανεπιστημίῳ.

⁵ The early History of the Slavonic Settlements in Dalmatia, Croatia, & Serbia,

Ἐπειδὴ ὁ μακαρίτης ἐν τῇ ἀπὸ 5 Ὀκτωβρίου 1925 πρὸς ἐμὲ γραφεῖση ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἡ ἀναγγελθεῖσα ἔκδοσις δὲν θὰ γίνη, ἐπεχείρησα πρὸ πέντε ἐτῶν ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ προετοιμάσω τὴν ποθητὴν νέαν κριτικὴν ἔκδοσιν. Ἐπρεπε πρὸ πάντων νὰ ἐξετασθῇ ἡ χειρόγραφος παράδοσις καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης νὰ διασαφηνισθῇ ἡ ἀξία καὶ ἀμοιβαία σχέσις τῶν διασωθέντων χειρογράφων καὶ τῶν μέχρι σήμερον δημοσιευθεισῶν ἔκδόσεων. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τούτων δύνανται νὰ συγκεφαλαιωθῶσιν ὡς ἑξῆς.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν καὶ ἐκ τῶν πολυτίμων ἐρευνῶν τοῦ G. Μανογιονίτ¹, ἡ πραγματεία «De administrando imperio» περιέχει διαφόρους διδαχάς, ὀδηγίας καὶ «νοθεσίας» — αὕτη ἡ κατάλληλος ἐπιγραφή ἀναγινώσκεται καὶ ἐν ἐνὶ τῶν κωδίκων —, αἵτινες ἀρχικῶς συνεγράφησαν πρὸς χρῆσιν τοῦ νέου Ῥωμανοῦ καὶ ὕστερον συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ διασωθὲν ἡμῖν σύγγραμμα. Τὸ ἔργον λοιπὸν δὲν εἶναι τετελειωμένον λογοτεχνικὸν σύγγραμμα, ἀλλ' ἀποτελεῖ μίαν συλλογὴν σημειωμάτων καὶ ἀποσπασμάτων ἀρχικῶς οὐδεμίαν συνέχειαν ἐχόντων, τὰ ὁποῖα συνεγράφησαν διὰ τὸν νέον διάδοχον μὲ παιδαγωγικὸν σκοπὸν ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ὀδηγίαν καὶ ἐπιστάσιαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπειδὴ τοιοῦτοτρόπως ἡ συλλογὴ αὕτη εἶχε ἐμπιστευτικόν, καὶ δὴ μυστικὸν χαρακτῆρα — πρόκειται ἐν αὐτῇ περὶ διπλωματικῶν σχέσεων καὶ περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς θεοπισθεισῶν διατάξεων κατὰ τῶν ἀπειλούντων τὸ κράτος βαρβάρων — εἶναι εὐνόητον, ὅτι οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχε διαφυλαχθῆ ἐν τῷ βασιλικῷ ἀρχεῖῳ. Οὐδεὶς Βυζαντινὸς ἱστορικὸς ἢ χρονογράφος ἀναφέρει τὸ ἔργον τοῦτο καὶ οὐδὲν ἴχνος τῆς χρησιμοποίησεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων ὑπάρχει· πρέπει λοιπὸν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τὸ «De administrando imperio» εἶχε περιπέσει εἰς παντελῆ ἀφάνειαν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Ἐκ τούτου εἶναι εὐεξήγητον τὸ γεγονὸς, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἔργον ἔχει διασωθῆ εἰς τέσσαρα μόλις χειρόγραφα, ἕξ ὧν ἐν μόνον εἶναι Βυζαντινῆς προελεύσεως.

Τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὸν 11^{ον} αἰῶνα, καὶ εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 2009 Ἑλληνικὸς κώδιξ τῆς ἐν Παρισίοις ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (= P). Οὗτος ὁ ἐπὶ περγαμηνῆς κώδιξ, συγκείμενος ἐκ φύλλων 211, περιέχει ἐν τοῖς φ. 1^α - 2^β τὴν ἐπιστολὴν Πυθ ἀγόρα πρὸς Λαίδα, ἣ ἀκολουθεῖ τὸ: «De adminis-

Constantine Porphyrogenetos De administrando Imperio, Chapters 29-36. Edited by J. B. Bury (Texts for Students, No 18), London 1920.

¹ Studije o spisu «De administrando imperio» cara Konstantina VII. Porfirogenita I-IV., Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti 182 (1910) 1-65., 186 (1911) 35-184., 187 (1911) 1-132., γαλλικὸν ἀπόσπασμα ἐν τῷ Deuxième Congrès International des Études Byzantines, Belgrade 1927., Compte-rendu par D. Anastasijević et Ph. Granić, Belgrade 1929 σ. 45-47.

trando imperio» ἐν τοῖς φ. 3^a - 211^a 1. Ἐν τῇ κάτω ᾠα τῆς σελίδος 211^a ὁ ἀντιγραφεὺς ἤρχισε νὰ γράφῃ τὴν ἐπιγραφὴν ἄλλου κειμένου, ἡ ὁποία ὁμως ὕστερον ἐξηλείφθη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναγινώσκειται σαφῶς μόνον ἡ πρώτη λέξις: † ἀναστάσ...

Ὁ κῶδιξ εἶναι συμπετηγμένος ἐκ δύο μερῶν (φ. 1-2 καὶ φ. 3-211), καθ' ἃ ἀποδεικνύει ἀφ' ἐνὸς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀρίθμησις τῶν τετραδίων, ἣτις σημειοῦται ἐν τῇ κάτω ἄκρᾳ ᾠα διὰ κεφαλαίου γράμματος, ἀρχίζει μόνον ἀπὸ τοῦ φ. 3, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ περγαμνὴ τοῦ φύλλου 3 εἶναι κατατετριμμένη, ἡ δὲ γραφὴ αὐτοῦ θαμβὴ καὶ ἀμαυρά. Εἶναι λοιπὸν καταφανές, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ «De administrando imperio» ἀπετέλει ποτὲ χωριστὸν βιβλίον, ὅπερ ἐγράφη ὑπὸ μιᾶς χειρός, ἐκτὸς τῶν σελίδων 31^b - 32^a καὶ 35^b - 36^a, αἵτινες δεικνύουσι γραφὴν ἄλλης χειρός, τῆς αὐτῆς ἐποχῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολογίαν τοῦ κώδικος P, ὁ H. Omont ἐβεβαίωσεν, ὅτι τὸ χειρόγραφον ἀνάγεται εἰς τὸν 12^{ον} αἰῶνα, τοῦτο δὲ παρεδέχθησαν, σχεδὸν ὁμοφώνως, οἱ περὶ τοῦ ἔργου πραγματευθέντες ἐπιστήμονες. Ἄλλην γνώμην ἀπεφῆγαντο, ἔφ' ὅσον γνωρίζω, ὁ C. G. Cobet² καὶ ὁ K. Jireček³. Κατὰ τοὺς ἐπιστήμονας τούτους ὁ κῶδιξ ἀνάγεται εἰς τὸν 11-12^{ον} αἰῶνα. Ἄφ' ἑτέρου ὁ S. Domanyovszky⁴ ἀνάγει τὸν κώδικα εἰς τὸν 10^{ον} αἰῶνα.

Διὰ νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ πρὸ πάντων ἡ γραφὴ τοῦ χειρογράφου, ἣτις εἶναι ἡ μὲ ἀπεστρογγυλευμένα κεφαλαῖα γράμματα μεμιγμένη μικρογράμματος γραφὴ (ἡ τοῦ λεγομένου ἀναμίχτου μικρογραμμάτου ρυθμοῦ)⁵. Ἐναλλάξ κεφαλαιώδη καὶ μικρογράμματον ρυθμὸν δεικνύουσι τὰ ἑξῆς γράμματα γ, δ, ε, ζ, η, κ, λ, μ, ξ, π. Τὰ κεφαλαιώδη σχήματα εἶναι σπανιώτερα εἰς τὰ γράμματα θ, φ, ω, λίαν δὲ σπάνια εἰς τὰ γράμματα α, ν, σ (κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ τέλει τῶν γραμμῶν) καὶ ψ. Ἐπίσης λίαν σπανίως εὐρίσκεται τὸ ἐπισεσυρμένον μικρογράμματον θ. Τὸ γεγονός, ὅτι τὰ γράμματα β, δ, φ, ψ, ω εἶναι ἐκτὸς τοῦ μικρογραμμάτου καὶ κεφαλαιώδους

¹ Πρὸβλ. H. Omont, Inventaire sommaire II. 178. — Ἐγὼ ὁ ἴδιος μέχρι τοῦδε δὲν κατώρθωσα νὰ μελετήσω ἐξ αὐτοψίας τὸ χειρόγραφον τοῦτο, εἶχον ὁμως τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸ ἐξετάσω ἐπὶ τῇ βάσει φωτογραφικοῦ ἀντιγράφου τοῦ ὅλου κώδικος, τὸ ὁποῖον κέκτηται τὸ ἐν Βουδαπέστη Ἐθνικὸν Μουσεῖον. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὀφείλω νὰ ἐκφράσω καὶ ἐνταῦθα τὰς θερμοτάτας εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν κ. B. Homann, διευθυντὴν τοῦ μουσείου, ὅστις τὰς μνημονευθείσας φωτογραφίας μὲ εὐγενῆ προθυμίαν ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου.

² Mnemosyne 4 (1876) 378 - 382.

³ Byzantinische Zetschrift 17 (1908) 165.

⁴ D. Csánki, Arpád és az Arpádok, Bndapest 1906 σελ. 15.

⁵ Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς παλαιογραφικοὺς ὅρους, ἴδε P. Maas, Griechische Paläographie ἐν Gercke - Norden, Einleitung I. (3. ἔκδοσις) 9. σ. 69 - 81, τὰ νέα πορίσματα τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποίησα.

ρυθμοῦ, ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς ἐποχῆς τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος, διότι ταῦτα τὰ κεφαλαιώδη σχήματα μεταχειρίζονται οἱ ἀντιγραφεῖς μόνον μετὰ τὸ ἔτος 1000. Ἐὰν προσθέσωμεν ἀκόμη τὴν παρατήρησιν, ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ Ρ μεταχειρίζεται ἐναλλάξ καὶ τετράγωνα καὶ στρογγύλα πνεύματα, προκύπτει τὸ πιθανώτατον συμπέρασμα, ὅτι ὁ κώδιξ οὗτος ἔχει ἀντιγραφῆ κατὰ τὸν 11 ἢ 12 αἰῶνα. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὀρισθῇ ἀκριβέστερον ἡ ἐποχὴ τοῦ κώδικος, ἔχομεν καὶ ἄλλο, καὶ δὴ σπουδαιότερον, τεκμήριον. Ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι αὐτοῦ (211^β) ἀπαντῶμεν τὸ ἔξης σημείωμα: σίμερον τὸ πρῶφητικὸν πεπλήρωται λόγειον· ἴδου γὰρ πρὸ σκυνοῦμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστισαν καὶ μετὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρός: σίμερον τὸ πρῶφητικὸν πεπλήρωται λόγειον καὶ κατόπιν κατωτέρω: ἔτους ,ς χ ζ . Ḳ.

Τὸ προφητικὸν τοῦτο λόγιον ὑπομινῆσκει τὸν 7^{ον} στίχον τοῦ 131^{ου} ψαλμοῦ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, ἔνθα ἀναγινώσκομεν: . . . προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστισαν οἱ πόδες αὐτοῦ¹. Ἡ σημείωσις τοῦ ἀγνώστου ἀναγνώστου, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τῇ 15 Ἰουλίου 1099, ὅπως τοῦτο διαβεβαιώνει καὶ ἡ ὑπογεγραμμένη χρονολογία ,ς χ ζ' (= 1098/99)². Τοιοῦτοτρόπως δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς ὁ terminus ante quem ὁ κώδιξ ἔχει ἀντιγραφῆ, ἤτοι τὸ ἔτος 1099. Ἐὰν λάβωμεν ἀκόμη ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς ἐν ἐνὶ χωρίῳ τοῦ κειμένου (127₂₃ ἔκδ. Βόννης) ἀντὶ Ῥωμάνοους ἔχει γράψει Κομάνοους, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἶχε γνωρίσει ἤδη τοὺς Κομάνοους, οἵτινες ἐγένοντο γνωστοὶ ἐν Βυζαντίῳ περὶ τὸ 1078.

Συγκεκριαλοῦντες τὴν μαρτυρίαν ὄλων τῶν ἄνω τεκμηρίων δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ «De administrando imperio» τὸ περισωθὲν ἐν τῷ κώδικι Ρ ἀντεγράφη τὸν 11^{ον} αἰῶνα καὶ δὴ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος τούτου.

Περὶ τῆς τύχης τοῦ κώδικος κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν μέχρι τοῦ ἔτους 1361/62 οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀνέγνωσέ τις μετ' ἰδιαίχοντος ἐνδιαφέροντος τὰ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Σαρακηνῶν κεφάλαια, ὅπως καταφαίνεται ἐκ σημειώσεων ἐν τῇ ῥα τοῦ χειρογράφου εὐρισκομένων. Ἐκ τούτων λίαν περίεργος εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν τῇ σ. 93, ἔκδ. Βόννης, εὐρισκόμενον ἀριθμόν: ,ς ρ λ'. Ἐν τῷ χειρογράφῳ, ἀμέσως μετὰ τοῦτον τὸν ἀριθμόν, προσέθηκε μεταγενεστέρα χεῖρ

¹ Τὴν γνώσιν ταύτης τῆς παραπομπῆς χρεωστῶ εἰς τὴν φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. K. Kállay, καθηγητοῦ τοῦ ἐν Debrecen πανεπιστημίου καὶ τοῦ κ. G. Buda, ὑφηγητοῦ τῆς ἐν Βουδαπέστη Θεολογικῆς Σχολῆς.

² Πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι ἐν τῷ χειρογράφῳ τὸ γράμμα Χ ἔχει παραξένον σχῆμα. Ὁ κ. F. Dölger, ὑφηγητῆς τοῦ ἐν Μονάχῳ πανεπιστημίου, εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἐξετάσῃ τὴν φωτογραφίαν καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἄνω ἀνάγνωσίν μου.

τὸ σημεῖον ·/, παραπλεύρως δὲ ἐν τῇ ῥα τοῦ φύλλου (33^α), ἀπέναντι τοῦ σχετικῶς χωρίου τοῦ κειμένου ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἴδιον μὲ σημεῖωμα ἔχον ὡς ἑξῆς: νῦν δέ ἐστιν, ςωο' N̄ ἰ.ε. ὡς εἶναι ἀπὸ τότε ἕως νῦν χρόνοι ψμ' ¹. Ὁ ἄγνωστος λοιπὸν Βυζαντινὸς ἀναγνώστης ἐμελέτησε τὰ εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς ἀφορῶντα κεφάλαια (14–22) ἐκ τοῦ κώδικος ἡμῶν ἐν ἔτει 1361/62, ἀν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν ἔτει 1360 ἐπέρασεν ὁ σουλτάνος Μουράτ ὁ Α' τὸν Ἑλλησποντον, τότε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ προχώρησις τῶν Τούρκων ἐχρησίμευσεν ὡς αἰτία, δι' ἣν ὁ ἀναγνώστης ἐπεχείρησε νὰ μελετήσῃ ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Κωνταντίνου τὴν ἱστορίαν τῶν Σαρακηνῶν ².

Τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τοῦ χειρογράφου P διαφωτίζει ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς ἄλλο ἀντίγραφον, ὅπερ διεσώθη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 126 Παλατινῷ κώδικι τῷ εὗρισκομένῳ σήμερον ἐν τῇ Βατικανικῇ Βιβλιοθήκῃ (= V).

Ὁ χαρτῶς οὗτος κώδιξ, συγκείμενος ἐκ φύλλων 371, περιέχει τὸ κείμενον τοῦ De administrando imperio ἐν τοῖς φ. 2^α – 127^α. Μετὰ τὰς τελευταίας λέξεις ἀκολουθεῖ ἀμέσως σημεῖωμα ἔχον ὡς ἑξῆς: δόξα τῷ θῷ τῷ λόγον καὶ γνῶσιν τοῖς ἀνοῖς δωρουμένῳ: ,αφθ: ἰοῦ ἔπ' ἐτελειώθη: καὶ κατωτέρω ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρός: ,αφνδ'. ματῶ ις^η. ἐγὼ ἀντώνιος ὁ ἔπαρχος παῖς ὢν κατὰ τὸ ,αφθον' ἔτος ἔγραψα τὸ ἄνωθεν βιβλίον: ³.

Ἐκ τούτων ἐμφαίνεται, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ De administrando imperio ἀνεγράφη ὑπὸ Ἀντωνίου τοῦ Ἐπαρχοῦ (1491–1571) ἐν ἔτει 1509 ἄγοντος τότε τὸ 18^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἀφοῦ τρία ἔτη πρότερον τῷ 1506 ἠτοίμασε ἀντίγραφον τῶν Εὐαγγελίων ⁴. Τὸ ἐν V διασωθὲν ἀπόγραφον δεικνύει τὴν γνωστὴν γραφὴν αὐτοῦ, ἐξαιρουμένου ἐνὸς χωρίου τοῦ φ. 16^β (90₁₋₆ ἕκδ. Βόννης), ἔνθα παρατηρεῖται ἡ γραφὴ ἄλλης χειρός.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου, μεγίστην σπουδαιότητα ἔχει τὸ ζήτημα, ποῖα σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο χειρογράφων, δηλαδὴ τοῦ P καὶ τοῦ V.

¹ Πρβλ. τὴν σημεῖωσιν τοῦ Banduri ἐν τῇ ἕκδ. τῆς Βόννης σ. 316.

² Εἶναι περίεργον, καὶ ἴσως ὄχι τυχαία σύμπτωσις, τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸν ἴδιον περίπτου χρόνον, ἐν ἔτει 1351/2, συνεγράφη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χρονικοῦ Γεωργίου τοῦ Μοναχοῦ ἡ ἀνώνυμος πραγματεία: Περι τῆς γενέσεως τοῦ δυσσεβοῦς Μωάμεθ, ἣν ἀντέγραψεν ὁ Σπ. Π. Λάμπρος. Πρβλ. Νέον Ἑλληνομνημονα 15 (1921) 357–363.

³ Πρβλ. H. Stevenson, Codices mss. Palatini graeci bibliothecae Vaticanae σ. 60. — Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐξήτασα τὸν κώδικα ἐν Ῥώμῃ τῷ 1926 καὶ κατόπιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φωτογραφιῶν, ἃς κατέχει τὸ ἐν Βουδαπέστῃ Ἑθνικὸν Μουσεῖον.

⁴ Vogel-Gardthausen, Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance, Leipzig 1909, σ. 35.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀκριβοῦς συγκρίσεως τῶν δύο κειμένων καταλήγομεν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα.

Τὸ κείμενον τοῦ V ἐν σχέσει πρὸς τὸ τοῦ P δεικνύει πολλὰς παραλλαγάς. Ἐκτὸς τῶν ὀρθογραφικῶν διαφορῶν εἶναι ἄξια προσοχῆς τὰ ἑξῆς:¹

α) Τὸ V ἀλλάσσει τὴν σειρὰν τῶν λέξεων, π.χ. 67₈ αἰώνιος καὶ ἀνώλεθρος P: ἀνώλεθρος καὶ αἰώνιος V — 79₁₃₋₁₄ ἐξέρχονται ἄρχοντες P: ἄρχοντες ἐξέρχονται V — 80₈ τούτων κλημάτων P: κλημάτων τούτων V — 83₁₀ διὰ τοῦ ἀγγέλου ὁ θεὸς P: ὁ θεὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου V — 85₁₆ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατελθὼν P: πῦρ κατελθὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ V — 138₁₈ νησίον ἐστὶν μικρὸν P: μικρὸν ἐστὶ νησίον V — 207₂₃ ἔστιν ὄχυρον πάνυ P: ὄχυρόν ἐστὶ πάνυ V.

β) Τὸ V παραλλάσσει τὴν ῥυθμικὴν μορφήν π.χ.: 127₁₁₋₁₂ διαπερασάντων ποτὲ τῶν ῥωμάνων ποιήσαντες οὗτοι ἐνκρύμματα P: διαπεράσαντες ποτὲ οἱ ῥωμάνοι, ἐποίησαν οὗτοι ἔγκρυμα V — 171₁ παρὰ τῶν πατζινακιτῶν οὐκ ἐδέξαντο P: μετὰ τῶν πατζινακιτῶν οὐκ ἐποίησαν V — 214₄ ἔχει ἡ ἱστορία τάδε P: ἡ ἱστορία ᾧδέ πως ἔχει V — 223₂₄ τοῦ τελεῖν αὐτοὺς πάκτα P: ἵνα τελῶσι τὰ πάκτα V — 235₁₁ κατὰ τὸν ἐπικρατήσαντα παλαιὸν τύπον P: κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον ἐπεκράτησαν V.

γ) Τὸ V ἀλλάσσει ἐνίας λέξεις, ἐνῶ ἐνιαχοῦ διορθώνει, ἢ καὶ φθείρει τὰς γραφὰς τοῦ P, π.χ. 66₁₁ τισι P: τινι V — 85₄ αἰῶνας P: αἰῶνα V — 90₁₅ καταγομένου P: καταγόμενος V — 105₁₂ τῆς P: τισ V — 106₁₄ θεοφάνιος P: ἐπιφάνιος V — 127₂₀ διελθόντων P: διελθόντες V — 138₂₂ ἐν δὲ τὸ αὐτὸ κάστρον P: ἐν δὲ τῷ αὐτῷ κάστρῳ V — 153₁₀ ὀνομασθεῖσα P: ὀνομαζομένη V — 164₂₀ τὴν τοιαύτην χῶραν P: τῆς τοιαύτης χώρας V — 168₄ ἔσχεν P: ἐποιεῖτο V — 171₅ πρὸ ῥηθέντες P: προειρημένοι V — 173₂₀ ἀναδρομεῖν P: ἐκδρομῆν V — 181₂₃ σπαταλοῦ P: ποταμοῦ V — 183₂ τιμῶν P: φρονῶν V — 200₁₉ β^a (= βασιλεία) P: βασίλισσα V — 207₁₃ ἀντισήκωσιν P: συνάντησιν V — 232₂₀ ἐνζοδον P: ἐνδοξον V — 238₂ πλωίμου P: πολέμου V — 254₇ ἀναγκᾶσαι P: παρακαλέσαι V — 257₁₈ γυκίαν P: γυναῖκα V — 269₈ κορνιοτὸς P: κονιορτὸς V — 270₁₃ πραγματείας P: πράγματος V.

δ) Τὸ V συχνάκις παραλείπει λέξεις τινάς, καὶ δὴ ὀλοκλήρους φράσεις. Τὰ σχετικὰ παραδείγματα εὐρίσκονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Bekker, ἐνθα τὸ M = V, τὸ δὲ B = P (πρβλ. π.χ. 93₉₋₁₀, 98₁₈₋₁₉, 110₁₀, 113₇₋₉, 169₆, 175₄, 225₃₋₄, 236₂₂ — 237₁, 261₁₀₋₁₁).

¹ Ἀναφέρω πανταχοῦ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Bekker (Bonnae 1840).

ε) Ἐνίοτε τὸ V παρέχει λέξεις, αἵτινες ἐλλείπουσιν ἐν τῷ P, π. χ. 76₂₁ ἄπαντα εἰς τὴν γῆν ὀρθόπλωρα P: ἄπαντα τὰ μονόξυλα τὰ εἰς τὴν γῆν ὀρθόπλωρα V — 77₁₁ καὶ δεύτερον P: καὶ εἰς τὸν δεύτερον V — 94₁₇ ἀράβων ἀβουβάχαρ P: ἀράβων ἀρχηγὸς ἀβουβάχαρ V — 160₁₁ βασιλέα ἠράκλειον P: βασιλέα ῥωμάτων ἠράκλειον V — 174₇ Δ ὁ κρίσος P: ποταμὸς Δ ὁ κρίσος V — 211₄ ὁ δὲ βαλὼν αὐτὸ εἰς κοντάριον ἐπιδέδωκεν P: ὁ δὲ λαβὼν αὐτό, εἰς κοντάριον περιέθηκε, καὶ ἐπιδέδωκεν V — 268₇ ἐξήνεγκαν ἕξω τῆς πόλεως θᾶψαι P: ἐξήνεγκαν ἕξω τῆς πόλεως αὐτὴν ταφῆναι V.

ζ) Οὐσιώδη διόρθωσιν παρέχει τὸ V, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τύπον τοῦ ὀνόματος τοῦ «βοεβόδου» τῶν Τούρκων (= Οὐγγρων): 170₄ σαλμούτζης PV — 170₆ σαλμούτζης P: ὁ ἄλμούτζης V — 170₁₁ σαλμούτζη P: ἄλμούτζη V.¹

Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν τῶν μνημονευθεισῶν παραλλαγῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι τὸ V ἔχει καὶ ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τοῦ P παραλλαγὰς. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ὅτι τὸ V ἐχρησιμοποίησε ἄλλο χειρόγραφον καὶ οὐχὶ τὸ P;

Προκειμένου περὶ τοῦ ὀνόματος Ἄλμούτζης ἕκαστος φιλόλογος ἀμέσως θὰ ἀνεγνώριζεν, ὅτι ἡ φράσις ἐκεῖνος Σαλμούτζης δὲν εἶναι ὀρθή, διότι λείπει τὸ ὁ. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ V, ὁ νέος Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος, ἀνεγνώρισε τὸ σφάλμα τοῦ P, ἐν τῷ ὁποίῳ καὶ τὸ λεγόμενος σαλμούτζης παρουσιάζει τὸ διττὸν σίγμα. Αἱ δὲ ἀνωτέρω ὑπὸ ε) σημειούμεναι προσθήκαι τοῦ V εἶναι ὅλαι τοιοῦτου χαρακτῆρος, ὥστε δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς διορθώσεις.

Ὅπως εἶναι γνωστόν, οἱ ἐργάται τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, οἱ οὐμανισταί, ἤσαν οὐχὶ μόνον ἀντιγραφεῖς ἀλλὰ καὶ διορθωταὶ τῶν χειρογράφων. Τοιοῦτος ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, καὶ ὁ νέος Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος. Αὕτη ἡ εἰκασία ἐνισχύεται διὰ τῆς ἀκριβεστεράς ἐξετάσεως τῆς πρὸς τὸ P σχέσεως τοῦ V.

Σπουδαῖα τεκμήρια τῆς ὑπὸ τοῦ V γνώσεως καὶ ἀμέσου χρησιμοποίησεως τοῦ P εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Τὰ παρασελίδια σημειώματα, καὶ δὴ καὶ τὸ εἰς τὸ ἔτος 1361/62 ἀναφερόμενον καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέν, ἅπερ εἶχον γραφῆ ἐν τῇ ῥα τοῦ P, παραληφθέντα ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ V εἰσῆχθησαν εἰς τὸ κείμενον αὐτοῦ, ἐνθα ἐπανευρίσκονται ὡς ἀνήκοντα εἰς αὐτό.

β) Ἐν τῷ V ἀπαντῶμεν ἀναρίθμητα λάθη γραφῆς, τὰ ὅποια δύνανται

¹ Πρβλ. περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου τὸ ἄρθρον μου τὸ Οὐγγριστὶ δημοσιευθὲν ἐν τῷ Magyar Nyelv 22 (1926) 82-84 καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ R. V á r i ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift 26 (1926) 203.

νά ἐξηγηθῶσιν ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων καὶ παραξένων σχημάτων γραμμάτων τινῶν τοῦ Ρ, δῆλα δὴ ἐκ παλαιογραφικῶν λόγων. Ἐν ταῖς ἐξῆς λέξεσιν π. χ. ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ V ἐσφαλμένως ἔχει ἀναγνώσει γράμματά τινα ἢ συνδέσεις γραμμάτων τινῶν ἐν τῷ Ρ, ἅπερ τῷ ὄντι ὁμοιάζουσιν πρὸς τὰ ἐν τῷ V εὐρισκόμενα: 89₁₄ περιγίνεσθαι Ρ: περιήνεσθαι V — 128₁₈ χρωβάτοι Ρ: χρωμάτοι V — 146₅ βράτζα Ρ: βράτζω V — 166₅ ἔνθεν Ρ: ὄθεν V — 181₂ χαράκουλ Ρ: χωράκουλ V — 186₁₂ ἔγγραφον Ρ: ἄγγραφον V — 193₂ ἀπασικίου Ρ: ἀπαισικίου V — 230₁₁ προβληθέντας Ρ: προκληθέντας V — 265₁₈ ἔσπευσεν Ρ: ἔπασεν V — 265₁₈ λεληθότι Ρ: λεμθότι V. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐν τῷ Ρ γράμματά τινα εἶναι ἄμαυρά, τὰ ὁποῖα συνεπεῖα τούτου ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ V παρέλειπεν, π. χ. 87₁₁ προσετρίψατο Ρ: προετρέψατο V — 89₁₇ ἀπεργάζεσθαι Ρ: ἀπεργάζεται V — 91₇ συναναστρεφόμενος Ρ: συνανατρεφόμενος V — 110₂₀ μεταπεμφθεῖς Ρ: μεταπεμφεῖς V.

Ἐπίσης καταφανές εἶναι, ὅτι ἐν δυσὶ περιπτώσεσιν ὁ ἀντιγραφεὺς ἐπανάλαβε ἐν μέρος τοῦ κειμένου (226₂₁ καὶ τὸν — 226₂₃ Μεσοποταμίας καὶ 242₂₀ πρωτοσπαθαρίου — 242₂₁ ταξιδεύειν) μόνον διότι αἱ πρῶται λέξεις τῶν ἐπαναλήψεων πίπτουσιν ἐν τῷ Ρ εἰς τὴν αὐτὴν κατακόρυφον γραμμὴν.

γ) Τέλος πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι αἱ οὐσιώδεις φθοραὶ τοῦ Ρ ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐν τῷ V. Τοιαῦται κοινὰ φθοραὶ τῶν δύο χειρογράφων εἶναι π. χ. αἱ ἐξῆς: 67₄ σκοπήν] σκέπων PV — 69₂₄ διαβάσωσιν PV — 78₂₀ καιρὸς] ταρὸς PV — 122₂₁ ῥιβαντὸν PV — 165₈ χαροβόη] χαβόη PV — 198₁₀ νενίκηκέται PV — 229₁₆ κιβυρρωτῶν PV.

Κοινὸν εἶναι ἐν τῷ Ρ καὶ V καὶ τὸ χάσμα ἐν σελ. 118₇. Ἐπίσης τὰς ἰδίας ἐσφαλμένας παραλλαγὰς παρέχουσι τὰ δύο χειρογραφα ἐν τῷ εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Χαζαρικοῦ κάστρου Σάρκελ ἀναφερομένῳ μέρει, ἔνθα δυνάμεθα νὰ διορθώσωμεν τὸ κείμενον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀντιστοίχου κεφαλαίου τοῦ ἔργου τοῦ λεγομένου Theophanes continuatus. Ἐνταῦθα παρατηροῦνται τὰ ἐξῆς κοινὰ σφάλματα: 177₂₀ τὰ PV, ἐν Theoph. cont. 123₁ ἀναγινώσκονται τ' (= τριακόσιοι) — 178₂ ὁ καὶ PV: Theoph. cont. 122₁₉ καὶ ὁ. Λοιπὸν αἱ ἀρχαῖαι φθοραὶ τοῦ κειμένου ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ Ρ καὶ ἐν τῷ V.

Συγκεκριαλιούντες τὰ ἄνω ἐκτεθέντα δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν ἀδιστακτικῶς, ὅτι τὸ V εἶναι ἄμεσον ἀπόγραφον τοῦ Ρ. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος, ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ V, διέμεινε μέχρι τοῦ ἔτους 1520 ἐν τῇ νήσῳ τῆς Κερκύρας, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ Ρ εὕρισκετο ἐν ἔτει 1509 ἐν Κερκύρᾳ.

Ὡς εἶναι γνωστόν, ὁ Παρισιακὸς κώδιξ ἀπεστάλη ἐν ἔτει 1599 εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῶν Γάλλων Βασιλέων ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς Αἰκατερίνης Medici (+ 1589), πρότερον δὲ ἦτο ἐν τῇ κατοχῇ τοῦ Πέτρου Strozzi καὶ ἀκόμη πρότερον τοῦ καρδινάλιου Νικολάου Ridolfi (+ 1550)¹. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἐξηκριβωμένον ἀφ' ἐνός, ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντωνίου Ἐπαρχοῦ εἶχε μεγάλην σχέσιν μὲ τὸν συγγενῆ αὐτοῦ, Ἰανὸν τὸν Λάσκαριν (1442 - 1535), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι πολλὰ τῶν χειρογράφων τοῦ καρδινάλιου Ridolfi ἀνῆκον πρότερον εἰς τὴν συλλογὴν Ἰανοῦ τοῦ Λασκάρεως, φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἀπ' ἐκείνου ἔλαβεν Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος τὸ χειρόγραφον P διὰ τὰ ἀντιγράφη αὐτό. Τοῦτο ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ δισχυρισθῶμεν μὲ βεβαιότητα, διότι ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν βιβλίων Ἰανοῦ τοῦ Λασκάρεως, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, τὸ P δὲν μνημονεύεται.

Ἀλλὰ πρὶν καταταχθῆ τὸ P εἰς τὴν Παρισιακὴν Βιβλιοθήκην, ἠτοιμάσθη ἐξ αὐτοῦ ἀκόμη ἐν ἄλλο ἀπόγραφον, ὅπερ διεσώθη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 179 (III F 1) Ἑλληνικῷ κώδικι τῆς ἐν Modena Βιβλιοθήκης Estense (= M). Ἐν τοῖς φ. 2^a - 6^b τοῦ κώδικος τούτου εὐρίσκεται τὸ κείμενον τῶν κεφαλαίων 15 - 21 (ἐκδ. Bekker 92_a - 102_b) τοῦ «De administrando imperio», τὸ ὁποῖον ἔχει ἀντιγράψει ἐκ τοῦ P Ἀνδρέας ὁ Λαρμάριος² ὅπως μαρτυρεῖ ἡ σύγκρισις τῶν χειρογράφων. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ περίφημος οὗτος ἀντιγραφεὺς εἰργάζετο περίπου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1560 - 1586³, εἶναι προφανές, ὅτι ὁ ἴδιος μετεχειρίζετο τὸ P, ὅτε τοῦτο ἦτο ἀκόμη ἐν τῇ κατοχῇ τῆς Αἰκατερίνης Medici, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1560 - 1589.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 16^{ου} αἰῶνος ἠτοιμάσθη, ἐκτὸς τοῦ V, καὶ ἄλλο ἀντίγραφον, τὸ ὁποῖον διεσώθη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 2967 Ἑλληνικῷ κώδικι τῆς ἐν Παρισίοις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης (= F)⁴.

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο συγκείμενον ἐκ φύλλων 241 περιέχει μεταξὺ ἄλλων συγγραφῶν καὶ τὸ De administrando imperio εὐρισκόμενον ἐν τοῖς φύλ. 1^a - 80^b. Τὸ κείμενον ἀντεγράφη ὑπὸ δύο χειρῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἔγραψε τὰς σ. 1^a - 16^b, ἡ δὲ δευτέρα τὰς σ. 17^a - 80^b. Ἡ σύγκρισις τῆς

¹ Ἐν τῷ παλαιῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τοῦ Ridolfi ἀναγινώσκειται ἡ πρώτη περιγραφή τοῦ κώδικος ἔχουσα ὡδε: «Num. 21. Constantini Romanorum Imperatoris ad Romanum filium descriptio gentium et locorum, ac varia historia ad rectam administrationem tendens» (M o n t f a u c o n, Bibliotheca bibliothecarum II. 777).

² V. P u n t o n i, Indice dei codici greci della biblioteca Estense di Modena, Studi Italiani di filologia classica 4 (1896) 495.— Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐξήτασα τὰς φωτογραφίας τῶν μνημονευθέντων φύλλων, ἃς ἔχω ἐν τῇ κατοχῇ μου.

³ V o g e l - G a r d t h a u s e n, Ἐνθ. ἀν. σ. 16 - 27.

⁴ H. O m o n t, Inventaire sommaire III. 76.— Τοῦτον τὸν κώδικα, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται παρὰ τῷ V a r i ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἀνακοινώσει του (σ. 711) καὶ παρὰ τῷ B u r y ἐν τῇ ἐκδόσει του (σ. VI) ἐσφαλμένως ὑπ' ἀριθμὸν 2957, ἐμελέτησα τῇ βοήθειᾳ φωτογραφίων, ἃς κατέχω.

γραφήσ τοῦ δευτέρου μέρους πρὸς τὴν τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Δαμασκηνοῦ¹ ἀποδεικνύει, ὅτι ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ τούτου Κρητὸς ἀντιγραφέως.

Στηριζόμενοι εἰς τὴν γνωστὴν ἤδη σχέσιν τοῦ Ρ πρὸς τὸ V δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διασαφηνίσωμεν ποῖον κείμενον ἀντέγραψε Μιχαὴλ ὁ Δαμασκηνός. Ἡ σύγκρισις δῆλα δὴ τῶν παραλλαγῶν τοῦ Ρ καὶ V πρὸς τὰς τοῦ F ἀναμφισβητήτως ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ F εἶναι ἄμεσον ἀπόγραφον τοῦ V². Δυνάμεθα μάλιστα νὰ ὀρίσωμεν καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφη τὸ F.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ ἄλλα, καὶ δὴ χρονολογημένα χειρόγραφα Μιχαὴλ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀντεγράφησαν ἐν ταῖς Ἰταλικαῖς πόλεσι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1515 - 1525³. Ὁ κώδιξ F, ὁ ὁποῖος περιῆλθεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Γάλλων βασιλέων ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Fontainebleau, μνημονεύεται ἤδη ὄχι μόνον ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Βεργηκίου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιόκαππα μεταξὺ 1549 - 1552 συνταχθέντι καταλόγῳ⁴, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκείνῳ, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τὰ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου Fondulo ἐν ἔτει 1529 εἰς Fontainebleau σταλέντα χειρόγραφα⁵.

Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἐξηκριβωμένον, ὅτι Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος ἦλθε διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐν ἔτει 1520 διὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Μεδιολάνῳ σχολείου καὶ ἐπομένως τὸ χειρόγραφον αὐτοῦ μόνον ἐπὶ ταύτῃ τῇ εὐκαιρίᾳ ἠδύνατο νὰ μετενεχθῆ ἀπὸ τῆς Κερκύρας εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ F ἀντεγράφη ἐκ τοῦ V μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1520 - 1529.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ χειρόγραφον V δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τοῖς κυριωτέροις τὴν περαιτέρω ἱστορίαν αὐτοῦ. Ὅπως καταφαίνεται ἐκ σημειώματος τοῦ ὑπ' ἀρ. 1916 Παλατινοῦ Λατινικοῦ κώδικος⁶, τὸ ἀντί-

¹ Ἴδε Ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς παλαιογραφίας ὑπὸ Ἐ. Θόμψωνος κατὰ μετάφρασιν Σπ. Π. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1903. σ. 297 πανομοιότυπον 57. καὶ H. Oumont, Fac-Similés de manuscrits grecs des XV et XVI siècles, Paris 1887. πανομοιότυπον 36.

² Ὁ Cobet, Ἐνθ. ἀν. καὶ ὁ R. Vári ἐν τῇ ἀνακοινώσει του (σ. 711) καὶ ἐν τῇ ἄνω μνημονευθείσῃ χειρογράφῳ εἰσαγωγῇ του (φ. 8) ἐφρόνουν ὅτι τὸ F ἐντεγράφη ἐκ τοῦ Ρ.

³ Vogel-Gardthausen σ. 310 - 311.—Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου ἐνταῦθα δὲν μνημονεύεται μεταξὺ τῶν ἀντιγράφων Μιχαὴλ τοῦ Δαμασκηνοῦ καταφανῶς, διότι τὴν ἀρχὴν του ἔγραψεν ἄλλη χεῖρ.

⁴ H. Oumont, Catalogues des manuscrits grecs de Fontainebleau sous François I et Henri II, Paris 1889 σ. 113: «... Κωνσταντίνου βασιλέως νουθεσίαι πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν αὐτοῦ Ῥωμανὸν τὸν Πορφυρογέννητον, ὅπως δεῖ γινώσκειν παντὸς ἔθνους φύσεις τε καὶ ἤθη καὶ ιδιώματα, καὶ τόπων καὶ χωρῶν αὐτῶν, καὶ ποῖον ἐξ αὐτῶν δύναται ὠφελῆσαι Ῥωμαίους καὶ ποῖον οὐχί...».

⁵ H. Oumont, Ἐνθ. ἀν. σ. 372. ἀρ. 25.: «Κωνσταντίνου βασιλέως πρὸς υἱὸν Ῥωμανόν».

⁶ Stevenson, Ἐνθ. ἀν. σ. 302.

γραφον Ἀντωνίου τοῦ Ἐπάρχου περιῆλθεν ὕστερον εἰς τὴν κατοχὴν Ἰωάννου τοῦ Ἐγνατίου (1473 - 1553). Παράδοξον εἶναι, ὅτι ἐν τῷ φ. 127^β τοῦ κώδικος — ὅπως εἶδομεν — ἀναγινώσκεται καὶ δευτέρα σημείωσις Ἀντωνίου τοῦ Ἐπάρχου, ἡ ὁποία χρονολογεῖται ἀπὸ 16 Μαΐου 1554, δηλαδὴ ἐγγράφη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κατόχου. Τοῦτο τὸ γεγονός δύναται νὰ ἐξηγηθῆ μόνον ὡς ἑξῆς: Ἀντώνιος δηλ. ὁ Ἐπαρχος ἐν τοῖς καταλοίοις τοῦ φίλου αὐτοῦ ἤυρε τὸν κώδικα καὶ φυλλολογήσας καὶ ἀναγνωρίσας τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἐσημείωσε τοῦτο τὸ γεγονός ἐν τῇ ᾧα τοῦ μνημονευθέντος φύλλου. Κατόπιν ὁ κώδιξ, πιθανῶς διὰ τῆς συλλογῆς τοῦ Fugger, περιῆλθεν εἰς τὴν ἐν Heidelberg Παλατίνην Βιβλιοθήκην, ἐνθα μνημονεύεται ἤδη τῷ 1584¹.

Τὰ χειρόγραφα τῆς Παλατίνης συλλογῆς, ὡς γνωστόν, μετηνέχθησαν τῷ 1623 εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκεῖ φυλάττεται ὁ κώδιξ καὶ σήμερον.

Πρὶν ὅμως μετενεχθῆ τὸ ἀπόγραφον Ἀντωνίου τοῦ Ἐπάρχου εἰς τὴν Ἱταλίαν, ἐν ἔτει 1607 ἀνεκάλυψεν αὐτὸ ἐν τῇ Παλατίνῃ Βιβλιοθήκῃ Ἰωάννης ὁ Meursius, ὁ ὁποῖος τῷ 1611 ἐδημοσίευσεν τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ ἔργου ὑπὸ τὴν παρ' αὐτοῦ δοθεῖσαν ἐπιγραφὴν: *De administrando imperio* (= *Me*)². Ὅτι ὁ ἐκδότης ἐχρησιμοποίησε τῷ ὄντι τὸ V, φαίνεται ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς του, ἐνθα, μεταξὺ ἄλλων, γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «*Scias autem unde habeam. Descripsi ante quatuor amplius annos ex Codice qui est in Bibliotheca Palatina et Ioannis Baptistae Egnatii olim fuisse perhibetur*» (πρβλ. τὴν ἔκδ. Βόννης σ. 8).

Ἡ ἔκδοσις τοῦ περιφήμου Ὀλλανδοῦ φιλολόγου δις ἀνετυπώθη ἀκόμη: ἔξ ἔτη μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου³ καὶ ὕστερον καὶ ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἔργων του⁴. Ἐφ' ὅσον γνωρίζω, τὸ κείμενον τοῦ V ἐχρησιμοποίησε μέχρι τοῦδε μοναδικῶς ὁ Meursius.

¹ Ἐν τῷ ὑπὸ Fr. Sylburg περὶ τὸ 1584 συνταχθέντι καταλόγῳ εὐρίσκομεν τὴν ἐξῆς περιγραφὴν τοῦ κώδικος. «126. Constantini Imper. ad Romanum filium suum liber de Notitia utriusque Imperii orientalis sc. & occidentalis in quo & de rebus Turcicis, aliisque nationibus hodiernis . . .». Περαιτέρω ἔπεται ἡ περιγραφὴ τῶν ἄλλων συγγραμμάτων τῶν ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι εὐρεθεισῶν. (Catalogus . . . Francofurti ad M. 1701. σ. 40).

² Constantini imperatoris Porphyrogeniti *De administrando imperio* ad Romanum f. Liber nunquam antehac editus. Ioannes Meursius primus vulgavit, latinam interpretationem ac notas adjecit. Lugduni Batavorum, ex officina typographica Ioannis Balduini, impensis vero Ludovici Elzeviri 1611.

³ Constantini Porphyrogenetae imperatoris *Opera* in quibus *Tactica* nunc primum prodeunt. Ioannes Meursius collegit, coniunxit, edidit. Lugduni Batavorum, ex officina Elzeviriana 1617.—Ἐγὼ ὁ ἴδιος μετεχειρίσθην τὴν ἔκδοσιν ταύτην, διότι ἡ πρώτη δὲν ὑπάρχει ἐν ταῖς ἐν Βουδαπέστη δημοσίαις βιβλιοθήκαις. Γνωρίζω ὅμως καὶ τὴν πρώτην ἔκδοσιν ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ εὐρισκομένου ἀντιτύπου (ἀρ. Ε. Φ. 1735^α).

⁴ Ioannis Meursii *Opera* ex recensione Ioannis Lami VI. Florentiae 1745, σ. 993 - 1207.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν παλαιὸν κώδικα P, τὸ κείμενον τούτου ἐχρησιμοποίησε τὸ πρῶτον ὁ Banduri, ὁ ὁποῖος ἐν ἔτει 1711 ἐξέδωκε τὸ ἔργον (= Ba)¹. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του ἀναγινώσκωμεν, μεταξύ ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «Imprimis textum Graecum contuli cum Codice MS. membranaceo Bibliothecae Regiae, optimae notae num. 2661, quem annis ab hinc circiter quingentis scriptum fuisse aiunt. innumerabiles mendas, quibus Meursiana editio undique scatebat, sustulimus; loca corrupta ac mutila quae plurima erant in textu Graeco edito ex eodem MS. Regio sarcivimus». (Πρβλ. τὴν ἔκδ. Βόννης σ. 10). Ἐκ τούτου καταφαίνεται, ὅτι ὁ Banduri παρέβαλε τὸ κείμενον τοῦ Meursius πρὸς τὸ χειρόγραφον V, τὸ ὁποῖον πραγματικῶς εἶχε πρότερον τὸν ἀριθμὸν 2661². Τὸ κείμενον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Banduri ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῇ Βενετικῇ συλλογῇ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν (1729) καὶ ἐν τῷ 113 τόμῳ τῆς Patrologia Graeca τοῦ Migne (1864).

Ἀκόμη μία ἐκδοσις τοῦ κειμένου ἐγένετο κατὰ τὰ μέσα περίπου τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἐν ἔτει δηλ. 1840 ὁ I. Bekker ἀνετύπωσε ἐν τῷ Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae τὸ κείμενον τοῦ Banduri χωρὶς νὰ χρησιμοποίησιν νέον χειρόγραφον ὑλικὸν (= Be), παρέβαλε μόνον τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ba πρὸς τὴν τοῦ Me, ἐσημείωσε τὰς παραλλαγὰς τοῦ Me καὶ ἐνιαχοῦ παρέθηκε καὶ τὰς ἑαυτοῦ διορθώσεις³.

Αἱ πλεῖστοι ἄλλαι ἐκδόσεις τοῦ ἔργου, ἐν αἷς περιέχονται κεφάλαιά τινα μόνον αὐτοῦ, οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουσιν ἀπὸ ἀπόψεως τῆς χειρογράφου παραδόσεως, διότι σχεδὸν ὅλα ἀνετύπωσαν τὸ κείμενον τοῦ Bekker⁴. Ἐξαιρέσειν

¹ Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae. Opera et studio Domni Anselmi Banduri, Parisiis 1711. I. 53 - 157, II. 32 - 138.

² Τὴν σχέσιν τῶν ἐκδόσεων τοῦ Meursius καὶ τοῦ Banduri πρὸς τὰ χειρόγραφα διεσαφήνισεν ἤδη ὁ Pecz ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι ἀρθρῳ του.

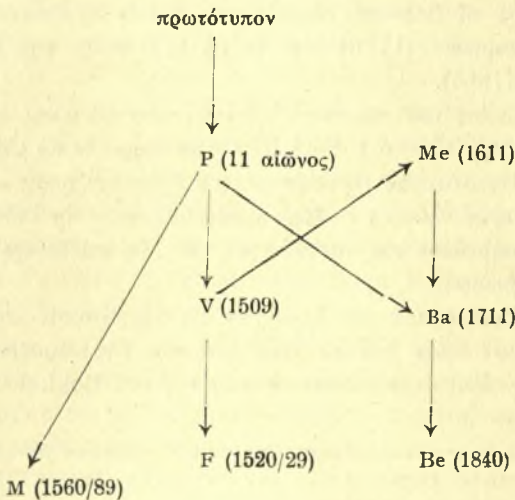
³ Ἡ σημείωσις τοῦ G. Soyter (Byzantinische Geschichtschreiber und Chronisten. Heidelberg 1929 σ. 11) εἶναι ἀνακριβής, διότι ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Bekker τὸ Β ἀνταποκρίνεται τῷ ἡμετέρῳ P καὶ Ba, τὸ P τῷ ἡμετέρῳ V, τὸ δὲ M τῷ ἡμετέρῳ Me; πρβλ. Byzantinische Zeitschrift 29 (1929/30). 287. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν τοῦ Bekker πρὸς τὸ Ba καὶ Me, ἐσφαλμένως ἔγραψα ἐκεῖ, ὅτι ὁ Bekker ἐγνώρισε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Me μόνον διὰ τῶν σημειώσεων τοῦ Ba. Ἐκ τῆς ἀκριβεστέρας συγκρίσεως κατέστη φανερὰ καὶ ἀπαραγνώριστος ἡ ἄμεσος χρησιμοποίησις τῆς ἐκδόσεως τοῦ Me ὑπὸ τοῦ Bekker.

⁴ Τοιαῦτα εἶναι A magyar honfoglalás kútfoi. Szerkesztette Pauler Gyula és Szilágyi Sándor, Budapest 1900 σ. 110 - 136, Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum. Angyal Dávid és Mika Sándor közreműködésével szerkesztette Marczali Henrik. Budapest 1902 σ. 27 - 55, ἔνθα εὐρίσκονται τὰ εἰς τοὺς Οὐγγυροὺς ἀφορῶντα κεφάλαια; Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia, collegit, digessit, explicuit Fr. Rački (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium VII) Zagrabiae 1877 σ. 264 - 419, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει

ἀποτελοῦσι μόνον ὁ Cobet, ὁ ὁποῖος ἐδημοσίευσε μικρὸν δεῖγμα ἐκ τοῦ P,¹ καὶ ὁ E. Jakubovich, ὅστις χωρία τινὰ ἐκ τῶν οὐγγρικῶν κεφαλαίων ἐξέδωκεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ P².

Παρατηρητέον ἀκόμη, ὅτι τὸ κείμενον τῶν φύλ. 111^a, 112^b, 113^a καὶ 115^b ἐξεδόθη ἐν φωτοτυπικῇ ἐκδόσει ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ D. Csánki συνταχθέντι ἔργῳ περὶ τῶν Ἀρπάδων³, ἔνθα ὁ R. Vári παρέθηκε καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν σχετικῶν φύλλων.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν ἡμῶν ἐπὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ De administrando imperio καὶ ἐπὶ τῆς σχέσεως τῶν χειρογράφων πρὸς τὰς ἐκδόσεις συνοψίζονται ἐν τῷ ἐξῆς στέμματι.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ὡς κοινὴ πηγὴ ὅλης τῆς χειρογράφου καὶ τετυπωμένης παρα-

νει τὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Νοτιοσλάβων πραγματευόμενα κεφάλαια, ἐπίσης καὶ ἡ μικρὰ ἐκδοσις τοῦ Burgy.

¹ Locus Constantini Porphyrogeniti ex codice archetypo Parisino descriptus. Mnesmosyne 4 (1876) 378 - 382, ὅπου δημοσιεύεται τὸ κείμενον τῶν φύλ. 13^a - 16^b.

² E. Jakubovich - D. Pais, O - magyar olvasókönyv, Pécs 1929, σ. 6 - 10.

³ Arpád és az Arpádok, Budapest 1906 σ. 46/47, 140/141, 168/169, 174/175. — Πρέπει νὰ μνημονεύσω ἀκόμη τὸ γεγονός, ὅτι ὁ R. Vári ἤδη ἐν ἔτει 1892 παρέβαλε τὸ κείμενον τῶν κεφαλαίων 8, 10, 12, 13, 29, 30 - 32, 35, 37 - 42 πρὸς τὸ τοῦ P, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραβολῆς ταύτης οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη, πλὴν τῆς ἅω μνημονευθείσης βραχείας ἀνακοινώσεως αὐτοῦ.

δόσεως τοῦ κειμένου τοῦ «De administrando imperio», ἐφ' ὅσον σήμερον γνωρίζομεν, πρέπει νὰ θεωρηθῆται τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν ἀντίγραφον P. Τὰ χειρόγραφα F καὶ M ὄντα ἀπόγραφα διασωθέντων ἡμῶν ἄλλων χειρογράφων οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουσιν. Τὸ V, ἂν καὶ εἶναι ἀντίγραφον τοῦ P, πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆ, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι τὸ P παρουσιάζει ἐνίοτε χάσματα καὶ φθορὰς — ἡ γραφὴ ἐγένετο ἐνιαχοῦ ἄμαυρά, αἱ δὲ φῶαι εἶναι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀποκεκομμένα—, ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι Ἄντωνιος ὁ Ἐπαρχος ἦτο οὐχὶ μόνον ἀντιγραφεὺς ἀλλὰ καὶ διορθωτὴς καὶ κατ' ἀκολουθίαν αἱ διορθώσεις, τὰς ὁποίας τὸ V ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ P παρέχει, πρέπει νὰ τύχῃσι τῆς δευτέρας προσοχῆς.

Συγκρίνοντες νῦν τὸ κείμενον τοῦ P πρὸς τὸ τῶν ἐκδόσεων λέγομεν ὅτι ὁ Banduri, ὅστις μόνος μέχρι τοῦδε ἐχρησιμοποίησεν αὐτό, πολλάκις παρέλειπεν οὐσιώδεις παραλλαγὰς του.

α) Ἐν τῇ ἐκδόσει λείπουνσι λέξεις τινὲς τοῦ πρωτοτύπου κειμένου π.χ. 71₂ τῶν Βουλγάρων—75₆ τὸν ποταμὸν—78₆ ἐάσειν αὐτοὺς—81₂ τῆς χαζαρίας—82₁₉ αὐτῆς τῆς—83₈ μεγάλου βασιλέως—84₁₅ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ—88₂₂ καὶ ἁγίου—92₁₃ τοῦ τάφου—97₉ τῆς συρίας—99₁₁ διεπέρασεν αὐτὸν—101₁₁ πᾶσαν τὴν ἔξουσίαν—122₅ αὐτοῦ κάστρου—147₂₁ τὰ τῆς—155₆ οἱ αὐτοὶ τρεῖς—165₁₆ τῆς γενεᾶς—166₁₃ ἀλανίας ὁδὸν—166₁₆ τὸ ἡμισοι—167₁₆ καὶ κάγκαρ—169₁₉ πρὸς αὐτὸν αὐτὸν μετεπέψατο—194_{5,10} καὶ ὁ ἄ (=πρωτός) ἀδελφός—231₁₈ τοῦ φιλοχρίστου—232₄ πάλιν τὸ—236₂₀ ὁ α'' (=πρωτοσπαθᾶριος) Ἰωάννης—250₁₉ ἐλθεῖν αὐτοὺς—255₈ κραυγὴ ἐν τῷ τοῦ φαρνάκου στρατῷ ἐν δὲ—260₁₁ ἀτράκτου αὐτῆς.

β) Ἐν τῷ χειρογράφῳ ἀπαντῶμεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ δημοτικωτέρους τύπους ἢ ἐν τῇ ἐκδόσει, π.χ. 72₂ πέπεριν—82₁₄ βασιλέαν—88₂ et passim κῦρης—117₄ ῥίαν—117₂₃ θυγατέραν—171₁₉ ἦ λθαν—181_{20,23} νησῆν—246₁₆ εἶχαμεν—260₂ νύκταν.

γ) Αἱ ἐκδόσεις παρουσιάζουσι πολλαχοῦ παρεφθαρμένους τύπους τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἐνῶ τὸ χειρόγραφον διέσωσε τοὺς ὀρθοτέρους, π.χ. 70₄ πατζινάκαι—76₁₃ ὀστροβουνιπράχ—76₁₉ ἀειφόρ—77₁₅ στρούκουν—79₁₇ Σερβίων] σευερίων—111₇ δάνουβιν—111₉ et passim ἄβαρεις—118₁₆ et passim λαγουβαρδία—119₂₀ et passim λαγούβαρδοι—143₂₁ βελαχρωβάτοι—145₇ τζένζηνα—146₅ Βάρτζω] βράτζα—151₅ βελάγραδον—152₁₂ βοῖκι—154₃ et passim βλαστίμηρος—154₁₃ στροήμηρος—165₆ βᾶϊτζαν—166₄ χαρὰ βόη—172₁₂ κουρτουγερμάτου—172₂₁ λιούντικα—173₁₇ βελέγραδα—175₁₀ ταξίς—181₂ χαράκουλ—191₁₃ et passim μανζικίερ.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῶμεν, ὅτι καὶ τὸ P, ἡ κοινὴ πηγὴ ὄλων

τῶν χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων, εἶναι ἀντίγραφον καὶ δὴ — ὅπως καταφαίνεται ἐκ τῶν σφαλμάτων — ἐκ κώδικος μικρογραμμάτου γραφῆς, καὶ ὅτι συνεπεία τούτου δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον οὔτε χασμάτων οὔτε σφαλμάτων. Καθὼς εἶδομεν πραγματευθέντες περὶ τῆς σχέσεως τοῦ V πρὸς τὸ P, ἐνιαχοῦ τὸ τελευταῖον τοῦτο παρουσιάζεται παρεφθαρμένον.

Ἡ νέα ἔκδοσίς μου, ἣ ὁποία καθ' ὀλοκληρίαν χρησιμοποιεῖ τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν ἀντίγραφον, θὰ ἐπιχειρήσῃ, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, τὴν συστηματικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παραδοθέντος καὶ ἐν μέρει ἐφθαρμένου κειμένου.

Βουδαπέστη

GYULA MORAVCSIK